

ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.99

*А. Булайтіс, ад'юнкт ад'юнктури (ORCID 0000-0002-7128-4835)
Національний університет цивільного захисту України, Харків*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕС-ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті наводяться дані щодо впливу стрес-факторів на особистість піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Актуальність цієї тематики полягає в тому, що вплив таких чинників негативно відображається на професійній діяльності піротехніків та шкодить їхньому психологічному здоров'ю. Піротехніки – це люди, які займаються роботою з вибуховими речовинами, тому їх робота дуже небезпечна та пов'язана з високим рівнем стресу. У період війни, коли піротехніки зазвичай працюють в екстремальних умовах, стрес-фактори можуть значно підвищитись. Вони можуть впливати на особистість піротехніків у різних аспектах. Один із найбільш очевидних впливів – це збільшення рівня тривожності та ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Стрес-фактори також можуть впливати на психологічний стан піротехніка, знижуючи його загальний рівень життєвого задоволення та здатність до виконання роботи. Для вивчення цієї тематики нами було проведено пілотажне дослідження на базі Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС, у котрому взяли участь піротехніки віком від 24 до 46 років, які з лютого 2022 року по січень 2023 року перебували в зоні бойових дій. Дослідження складалось із «Анкети соціально-психологічного вивчення» та «Опитувальника первинного психологічного скринінгу».

За результатами анкети соціально-психологічного вивчення було проаналізовано та сформовано перелік подій, які чинили негативний вплив на особистість піротехніків під час виконання обов'язків в умовах ведення бойових дій (сім негативних явищ). Із цих результатів випливає, що основним стрес-фактором для піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які взяли участь в опитуванні, під час повномасштабної війни є потрапляння під обстріли та взагалі загроза життю та здоров'ю людини, тобто ті фактори, які характеризуються безпосередньою загрозою життю. За результатами опитувальника ми також побачили негативний вплив стрес-факторів на діяльність саперів, а також проаналізували перелік проявів на стрес, які мали місце після потрапляння під обстріли чи після трагічних подій на чергуванні в першу добу та які залишилися у піротехніків і досі. Треба зазначити, що ті чи інші прояви мають 12,500% опитаних і зараз.

Таким чином, можна стверджувати, що стрес-фактори можуть значно впливати на особистість піротехніка під час війни. Важливо забезпечувати підтримку та допомогу піротехнікам, щоб зменшити негативний вплив цих явищ.

Ключові слова: вибухонебезпечні предмети (ВНП), війна, стрес-фактори, піротехнік, повторний обстріл, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), психотравматизація

Вступ. В Україні рік та загартованості нації. За цей час повномасштабної війни, рік боротьби кожен українець чув тисячі разів

слова: рятувальник, ДСНС-ник або піротехнік. Нажаль, така популярність коштує дорого, тому що особи рядового і начальницького складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) виконують службові обов'язки на межі своїх можливостей. Це справжні герої, люди зі сталі, котрі забезпечують проведення гасіння пожеж, евакуацію мирного населення, розвал споруд та конструкцій після ворожих обстрілів, доставку гуманітарних вантажів на деокупованих та прифронтових районах країни. Проте, навіть серед таких героїв, є окрема категорія фахівців, які працюють на межі людських можливостей. Мова йде про піротехніків ДСНС. Щодня, ризикуючи власним життям, вони виконують завдання за призначенням у самих найгарячіших регіонах нашої України.

Відповідно до «Порядку здійснення першочергових заходів щодо знешкодження (знищення) вибухонебезпечних предметів на території України та організації взаємодії під час їх виконання» затвердженого наказом МВС України та МО України від 21.12.2022 року № 833/443, піротехнічні роботи – це комплекс заходів, який проводиться піротехнічними підрозділами Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій, пов'язаних з організацією та проведенням пошуку, вилучення, знешкодження, підйому, транспортування та знешкодження (знищення) вибухонебезпечних предметів [6]. Всього, з початку широкомасштабного військового вторгнення російської федерації на території України, знешкоджено 321246 вибухонебезпечних предметів

та 2891 кілограм вибухової речовини, у тому числі 2180 авіаційних бомб. Обстежено територію площею близько 79416 гектарів [2].

Вищенаведені показники наочно демонструють нам той величезний об'єм роботи та рівень небезпеки, який вимагає від себе професія піротехніка. Співробітники цієї служби працюють щоденно, не знаючи відпочинку та ротацій, бо кількість особового складу піротехніків ДСНС не була розрахована на повномасштабну війну та її наслідки. Високий рівень небезпеки, нажаль призводить і до трагічних наслідків та загибелі особового складу. Зі слів представників прес-служби ДСНС станом на 12 грудня 2022 року від початку повномасштабного вторгнення загинуло 54 рятувальники, 178 отримали поранення та 6 знаходяться в полоні у ворога. З них 13 загиблих та 64 поранених – це співробітники піротехнічної служби ДСНС [1].

Виходячи з цього, стає зрозумілим цінність життя та здоров'я кожного окремо взятого піротехніка. Тому стає очевидним той факт, що чим більше підготовлених та здорових саперів буде в ДСНС, тим швидше країна зможе знешкодити вибухонебезпечні предмети та розмінувати деокуповані території, а люди зможуть, нарешті, повернутися додому.

Як вже описувалось вище фахівці піротехнічних служб стикаються зі стресом та високим ризиком для життя на щоденній основі. Під час бойових дій, коли вони змушені працювати в небезпечному середовищі, ці ризики стають ще більшими. Навіть якщо піротехніки успішно завершують свої завдання, вони можуть залишатися з травмами, які відображаються на їх

психічному стані. Піротехніки можуть страждати від таких психологічних наслідків, як тривога, депресія, посттравматичний стресовий розлад, синдром вигорання та інші психічні проблеми. Ці проблеми можуть бути спричинені досвідом насильства, болю, страху та інших емоційних травм, які вони пережили під час бойових дій. Тому вкрай важливою проблемою сьогодення стає питання не тільки фізичного але й психологічного здоров'я піротехніків ДСНС, як основної умови належного виконання ними своїх професійних обов'язків. Саме тому недопущення та зменшення наслідків психотравматизації піротехніків можна вважати актуальним питанням, що вимагає найскорішого вирішення.

В аспекті вказаного, сьогодні дуже важливим стає вивчення особливостей переживання фахівцями піротехнічних підрозділів наслідків виконання своїх професійних обов'язків в умовах ведення бойових дій та дослідження прояву їх реакцій на психотравмуючі ситуації. Ці знання допоможуть зрозуміти сутність проблеми та окреслити напрям комплексної програми в межах відновлювального періоду піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Адже відомо, що проблема «виходу з війни» є не менш, а то й найбільш складною, аніж проблема «входження у війну» [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важко сказати, хто перший звернув увагу на явище травми і хто ввів це поняття в наукову літературу та в буденну мову. Свідчення травматичного досвіду людини сягають до глибоких витоків людства, і дослідники знаходять опис цього феномена у працях стародавніх

поетів, мислителів і філософів: Гомера, Геродота, Платона, Аристотеля, Лукреція, Аристофана та ін. [3]. Отже, психічна травма – це феномен, записаний у досвіді людства і в колективному несвідомому кожної людини [3].

Саме поняття «психічна травма» було введено німецьким неврологом А. Ейленбургом [12], а термін і одна з перших теорій травматичного неврозу належить Г. Оппенгейму [12]. У монографії з травматичного неврозу Г. Оппенгейм зазначив, що травма може призводити до невеликих, практично непомітних ушкоджень мозку і нервової системи, унаслідок чого виникає тимчасовий параліч, втрата чутливості та інші порушення. Він також виділяв психічні наслідки травми: жах, емоційний шок [12].

Аналіз сучасної наукової літератури показав, що до сьогодні в нашій країні глибоких досліджень в межах даної проблеми практично не проводилося. Із українських авторів останніх років можна виділити Н.Є. Гоцуляк «Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання» [7] та Ю.С. Семенова «Психотравма (психологічна травма): дискусійні питання медицини та психології» [8]. Гоцуляк Н.Є. дає психотравмі наступне визначення. Психотравма – це життєва подія або ситуація, яка впливає на значущі сторони існування людини і призводить до глибокого психологічного переживання [7, с. 24].

Що стосується психологічної травми серед екстремальних видів професії то тут авторами останніх публікацій є С.М. Миронець «Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації» [4], Н.В. Оніщенко «Основні етапи переживання психічної травми» [5] та О.С. Колесніченко «Засади

бойової психологічної травматизації військовослужбовців» [3]. У перших двох авторів були досліджені питання психологічної травми у рятувальників, а у третього військовослужбовців. Питання психологічної травматизації та впливу стрес-факторів на особистість піротехніків ДСНС ще не було дослідженим, тим паче в період повномасштабної війни, що робить вивчення цієї тематики вкрай важливим та необхідним питанням.

Мета дослідження – встановити вплив основних стрес-факторів професійної діяльності на особистість піротехніка при виконанні завдань за призначенням в умовах ведення бойових дій.

Методика дослідження. Для вивчення впливу стрес-факторів на особистість піротехніків нами було проведено дослідження серед фахівців Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС. Дослідження відбулось 12 січня 2023 року та проводилось з дотриманням принципів етики та деонтології, на основі інформованої згоди на участь у обстеженні. У дослідженні прийняли участь 32 чоловіки віком від 24 до 46 років, котрі з лютого 2022 року по січень 2023 року перебували у зоні бойових дій та працювали на посадах фахівців з піротехнічних робіт.

Для збору соціально-демографічних даних та виявлення переліку професійних стрес-факторів респондентам було запропоновано пройти скорочений варіант «Анкети соціально-психологічного вивчення». Ця анкета була розроблена В.О. Тімченко та Н.В. Оніщенко для вивчення питання психологічних наслідків перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції [9]. Також, з метою оцінки

актуального поточного психологічного стану піротехніків нами було використано «Опитувальник первинного психологічного скринінгу».

Результати. З метою вивчення суб'єктивного розуміння та оцінки піротехніками умов, в яких їм довелося працювати під час повномасштабної війни, нами, за допомогою анкетування, були зібрані та піддані процедурі контент-аналізу дані щодо оціночних переліків основних стрес-факторів, що супроводжували професійну діяльність піротехніків в умовах війни.

Ми констатуємо, що основним стрес-фактором для піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій, котрі прийняли участь в опитуванні, під час повномасштабної війни є *потрапляння під обстріли та взагалі загроза життю та здоров'ю людини, тобто* ті фактори, які характеризуються безпосередньою вітальною загрозою.

Переходячи до розгляду отриманих даних, відмітимо, що найбільш часто як стресогенні відмічаються наступні події та ситуації:

- потрапляння під обстріли – 1-е місце;
- загроза власному життю та здоров'ю – 2-е місце;
- розлука зі своєю сім'єю та близькими – 3-є місце;
- потрапляння під повторний обстріл та загроза не повернутись додому – 4-е місце;
- бути свідком загибелі колег чи сторонніх людей – 5-е місце;
- спостереження за трагедіями людей, які опинились у складній ситуації та постійно вимагають допомоги – 6-е місце;

•бути свідком поранення колег чи сторонніх людей – 7-е місце.

Табл.1. Перелік подій, які справляли негативний вплив на особистість піротехніка під час виконання обов'язків в умовах ведення бойових дій

№	Зміст події (ситуації)	Рейтинг
1.	Потрапляння під обстріли	1
2.	Загроза власному життю та здоров'ю	2
3.	Розлука зі своєю сім'єю та близькими	3
4.	Потрапляння під повторний обстріл та загроза не повернутись додому	4
5.	Бути свідком загибелі колег чи сторонніх людей	5
6.	Спостереження за трагедіями людей, які опинились у складній ситуації та постійно вимагають допомоги	6
7.	Бути свідком поранення колег чи сторонніх людей	7

Більшість перелічених факторів можна віднести до тих, що становлять пряму вітальну загрозу для особистості. Як вже зазначалося вище першим у рейтингу є «потрапляння під обстріли», а другим загроза власному життю та здоров'ю. Ці показники дають змогу констатувати, що порушення почуття безпеки викликає переживання травматичного стресу, психологічні наслідки якого є досить різноманітними. Проте не менш значущими є розлука зі своєю сім'єю та близькими що відповідає третьому рейтингу в переліку подій, які справляли негативний вплив на особистість. Даний показник також є стресогенним, адже в умовах війни багато сімей розлучені та знаходяться в різних регіонах країни чи взагалі в інших країнах. Звичайно, це може негативно відобразитись на піротехніках, бо час проведений вдома зі своєю родиною може стати можливістю для того, щоб поповнити свої психологічні ресурси та підготуватися до подальшої професійної діяльності. Наступним чинником є «Потрапляння під повторний обстріл та загроза не повернутись додому». «Повторний

обстріл» - це термін, який використовується в контексті війни або конфлікту, і він означає повторну атаку на місце, яке вже було атаковане. Це може статися, коли нападники намагаються завдати додаткових пошкоджень або вбити військових, які намагаються допомогти пораненим. Він також може бути використаний для опису атак на мирних жителів або громадські будівлі. Повторний обстріл може бути дуже небезпечним і призводити до серйозних травм і втрат людських життів [11]. В цьому й полягає його подвійна небезпека, що коли піротехніки працюють з ліквідацією чи транспортуванням вибухонебезпечних предметів після першого обстрілу в теж саме місце ворог може завдати повторного обстрілу, що призведе вже до жертв серед сил спеціального призначення, такі обстріли часто мали місце бути на початку війни в містах Києва, Харкова, Дніпра та інших. Тому страх потрапляння під повторний обстріл та загроза не повернутися додому має реальне підґрунтя.

П'ятою подією за значущістю, опитані піротехніки зазначили «Бути свідком загибелі колег чи сторонніх

людей». Така ситуація може стати дуже тяжким досвідом для будь якої людини і піротехніки не виключення. Ця подія може викликати емоційний стрес, тривогу, жалість, гнів і сум. Важливо щоб з саперами котрі стали свідками загибелі колег чи сторонніх людей проводилась належна психологічна робота, а за потреби і реабілітація.

Шостою стресогеною ситуацією сапери зазначили «Спостерігання за трагедіями людей, які опинились у складній ситуації та постійно вимагають допомоги». Іноді важко допомогти місцевому населенню, тому що це відволікає та заважає виконанню першочергових завдань. Наприклад часто люди, що залишились на замінованих територіях вимагають, щоб саме їх будинок розмінували в першу чергу або просять про допомогу, що не входить в компетенцію сапера. Піротехніки ДСНС, звичайно намагаються допомогти усім, проте в першу чергу вони повинні виконувати завдання за призначенням, а це може викликати роздратованість та негативне відношення до сапера з боку місцевого населення, що в свою чергу може зменшити мотивацію самого піротехніка.

Сьома подія «Бути свідком поранення колег чи сторонніх людей» може мати такі ж самі наслідки як і п'ята, проте коли ми кажемо про поранення людей то все залежить від ступеню цього самого поранення. В будь якому випадку піротехнік що став свідком такої трагічної події може відреагувати «болісно», що також негативно відобразиться на його діяльності, бо він розуміє, що наступним хто отримає травму може стати й він сам.

Зауважимо, що всі перелічені події можна з упевненістю віднести до стресогенних, адже вони набули

суб'єктивної значущості для кожного піротехніка, який виконував свої обов'язки в період війни, та були відповідно оцінені. В той же час, ми можемо припустити, що ті події, які, за оцінками піротехніків, що прийняли участь у дослідженні, отримали найвищі рейтингові показники, є особливо важкими та об'єктивно несуть у собі значення, що виходять за межі індивідуальної значущості.

Після розгляду основних стрес-факторів розберемо більш детально результати за анкетною соціально-психологічного вивчення.

На запитання «як Ваші родичі поставились до того, що Ви виконуєте професійні завдання в зоні активних бойових дій», у більшості опитаних відповідь була «із хвилюванням та тривогою». Така реакція родини піротехніка могла впливати на нього як позитивно так і негативно. Позитивна реакція звичайно була в тому, що сапер розуміє, що за нього хвилюються, його люблять та чекають, щоб він повернувся додому неушкодженим. Негативна реакція могла бути тому, що фахівець з піротехнічних робіт розумів, що своєю діяльністю наражає сім'ю на небезпеку та можливість залишити родину без батька, а в умовах війни така вірогідність тільки зростає. Відповіді на зразок «нормально», чи «ніяк» були у саперів, котрі розлучені або неодружені і таким працівникам, з одного боку легше психологічно виконувати свої обов'язки, бо за них мало хто переймається, бо відомо, що родина надає додаткову мотивацію.

Наступним питанням анкети було «Ви потрапляли під обстріли?». Відповідь так була у 53,125 % (17 осіб), відповідь ні у 46,875 % (15 осіб). Ми вже описували вище, що ця подія займає перше місце серед рейтингу стрес-факторів, які справляли

негативний вплив на особистість. Більше половини опитаних потрапляли під ворожі обстріли, багато з яких попадали під обстріли декілька разів. Звичайно, це негативний досвід, котрий може залишитися з піротехніком на все життя та згодом може набути прояву у вигляді віддалених психотравматичних наслідків.

На питання «Ви чули постріли чи розриви ворожих снарядів?» відповіли так усі опитані. Цей показник свідчить про те, що, з одного боку, це могло допомогти саперам звикнути зі звуками війни для більш якісного виконання обов'язків в подальшому, а з іншого – така ситуація могла стати джерелом негативного стресу підвищеної інтенсивності, що в свою чергу могло негативно впливати на діяльність саперів.

На запитання про факт отримання поранення відповідь «Так» була зафіксована у 25,000 % (8 осіб), відповідь «Ні» - у 75,000 % (24 особи), а ось на запитання щодо поранення колег усі 32 особи відповіли «Так». При встановленні факту присутності піротехніків в ситуації, коли їх колеги або хтось з цивільного населення отримували поранення, було визначено, що, приблизно, третина фахівців бачили на власні очі такі ситуації. Поглиблене вивчення цього питання дозволило встановити, що чверть з опитаних були свідками загибелі своїх колег та когось з цивільного населення. Втрачати колег це величезне горе, пережити яке в змозі далеко не кожен. На нашу думку, така подія може негативно відобразитись не тільки на професійній діяльності фахівця ДСНС а і взагалі може нанести дуже глибоку психологічну травму. Тому особам, які були свідками загибелі чи поранень колег треба

приділяти більше значну психологічну увагу.

Далі в анкеті були запитання, які стосувались емоційних станів фахівців піротехнічних служб. Так всі 100% респондентів відповіли, що настрої після виконання ними завдань в екстремальних умовах не змінився, хоча можливо за майже рік війни опитувані вже звиклись з почуттям небезпеки та не пам'ятають який настрої в них був до її початку. А найчастішою проблемою, що турбує, описали бажання більше часу проводити з родиною, та якомога швидше побачити кінець цієї війни.

Останнім питанням анкети було «Чи збираєтесь Ви що-небудь кардинально змінити у власному житті? Якщо «так», то що саме?», 56,250% (18 осіб) відповіли, що нічого змінювати не хочуть. Ще 37,500% (12 осіб) відповіли, що хотіли б більше відпочивати, мати змогу подорожувати та намагались більше насолоджуватись життям, а 6,250 % (2 особи) зазначили, що взагалі хотіли б змінити роботу. Останній показник демонструє, що процент тих хто не може впоратись зі своїми обов'язками в умовах війни не великий, проте все ж він має місце бути, бо професія піротехніка це максимально складна та стресогенна робота, особливо в умовах війни.

Наступним блоком нашого дослідження стало вивчення актуального психологічного стану фахівців-піротехніків. Для того щоб оцінити даний показник, нами був обраний «Опитувальник первинного психологічного скринінгу», котрий містить 6 запитань з різними варіантами відповідей. Перше питання було таке саме як і в анкеті соціально-психологічного вивчення «Чи потрапляли Ви під обстріли під час виконання професійних завдань?».

Відповідь так була у 53,125 % (17 осіб), відповідь ні у 46,875 % (15 осіб), що може свідчити про щирість відповідей в опитувальниках та намір опитаних відповідати максимально відверто.

На друге питання, яке стосувалось останнього потрапляння під обстріли було отримано такі варіанти відповідей: А) не було 46,875 % (15 осіб), Б) місяць тому 0,000% (0 осіб); В) три місяці тому 12,500% (4 особи); Г) півроку тому 34,375% (11 осіб); Д) більше ніж півроку тому 6,250% (2 особи). За останні місяці війни інтенсивність обстрілів міста Харкова та області значно зменшилась, тому більшість саперів котрі потрапляли під обстріли відчували на собі цей стрес пів року або навіть більше ніж пів року тому. Судячи з опитувальника стає очевидно, що ці сапери вже встигли адаптуватися та в них майже не залишилися прояви на стрес. Чотири особи які потрапили під обстріл три місяці тому ще не до кінця відновились та мають ті чи інші прояви на відповідні стрес-фактори навіть зараз.

Третє питання «Чи були у вашому підрозділі (загоні, частині) безповоротні втрати не пов'язані з веденням бойових дій?». Відповідь так була у 25,000% (8 осіб); ні 75,000% (24 особи). Реакція піротехніка на загибель колег може бути дуже індивідуальною. Деякі піротехніки можуть відчувати велике горе, болісну втрату і навіть почуття провини, особливо якщо вони були причетні до нещасної події. Інші можуть відчувати гнів і неприйняття, особливо якщо вони близько товаришували. В будь-якому випадку,

піротехніки можуть потребувати психологічної підтримки, щоб допомогти їм впоратися зі стресом, пов'язаним зі загибеллю колег. Деякі засоби психологічної підтримки можуть включати консультації з психологом, групові сесії підтримки та інші методи. Дуже важливо, щоб піротехніки не відчувалися самотньо під час таких подій та мали змогу виговоритись та мати впевненість, що їх зрозуміють.

Наступне четверте питання «Чи були у вашому підрозділі (загоні, частині) безповоротні втрати пов'язані з веденням бойових дій?». Відповідь так була у 68,750% (22 особи); ні 31,250% (10 осіб). Цей показник демонструє, що загибель фахівців піротехнічної служби не рідко траплялись і в мирний час, а під час активних бойових дій цей показник збільшився майже втричі, що не може не відобразитись негативними проявами на психіці піротехніків. Проте треба зазначити, що в умовах війни завжди є ворог, тобто той хто винен в усіх трагедіях і відповідно в загибелі колег. Тому, як зазначають сапери, прийняти факт втрати «бойового побратима» стає більш очевидним, зрозумілим та надає додаткової мотивації.

Результати по п'ятому питанню «Які прояви на стрес (після потрапляння під обстріли; після трагічних подій на Вашому чергуванні тощо) були протягом першої доби особисто у Вас?» та шостому питанню «Які прояви залишилися до цього часу?» наведені у таблиці 2.

Табл.2. Перелік проявів на стрес, які мали місце бути після потрапляння під обстріли чи після трагічних подій на чергуванні в першу добу та котрі залишились у піротехніків і понині

№	Прояви на стрес	Протягом першої доби (кількість/%)	Залишились по нині (кількість/%)
---	-----------------	------------------------------------	----------------------------------

Табл.2. (Продовження)

1	тремор (тремтіння рук, ніг або інших частин тіла);	4	12,500%	0	0,000%
2	агресія;	2	6,250%	0	0,000%
3	неможливість заснути;	4	12,500%	2	6,250%
4	нав'язливі думки, нав'язливі спогади;	0	0,000%	0	0,000%
5	апатія	0	0,000%	0	0,000%
6	дратівливість	2	6,250%	1	3,125%
7	бажання вжити алкоголь чи наркотичні речовини	4	12,500%	1	3,125%
8	конфліктність;	0	0,000%	0	0,000%
9	не було (не залишилися)	16	50,000%	28	87,500%
10	загальна кількість проявів	16	50,000%	4	12,500 %

За результатами, наведеними у таблиці 2 ми бачимо, що у першу добу після потрапляння під обстріли у половини опитаних були виражені такі прояви на пережитий бойовий стрес як тремор 12,500%, агресія 6,250%, порушення сну 12,500%, дратівливість 6,250% та бажання вжити алкоголь чи наркотичні речовини 12,500%. У інших опитаних ніяких проявів не було.

Основними віддаленими симптоматичними проявами на стрес-фактори тієї ситуації можна назвати неможливість заснути 6,250%, дратівливість 3,125% та бажання вжити алкоголь чи наркотичні речовини 3,125%.

Загалом у 12,500% піротехніків ті чи інші симптоматичні прояви залишилися і по нині. Слід зауважити, що за даними фахівців піротехнічних підрозділів такий симптом, як тремор повністю зникнув. Але ті симптоми, які ми фіксуємо у піротехніків у віддаленому періоді після травматичної події свідчать про те, що психіка деяких з них такі не змогла відновитися. Також, це може виступати ознаками можливості розвитку у цих випробуваних окремих

ознак посттравматичного стресового розладу.

Таким чином, з отриманих даних можна зробити висновок про те, що професійна діяльність піротехніків, яка відбувається в сучасних умовах ведення військових дій, є вкрай стресогенною та може обумовлювати виникнення та розвиток у фахівців негативних психічних станів. Це в свою чергу, в подальшому може стати детермінантною допущення піротехніком помилок при виконанні діяльності зі знешкодження вибухонебезпечних предметів та розмінування територій.

Висновки. Піротехніки – це люди, які мають велику відповідальність за безпеку населення, коли вони займаються підривом вибухових пристроїв або транспортують вибухонебезпечні предмети. Наслідки від їхньої діяльності можуть бути непередбачуваними, а в умовах повномасштабної війни можуть мати ще більш небезпечний характер. Така гіпервідповідальність та умови в котрих опинилися сапери ДСНС можуть викликати різні стрес-фактори, такі як страх, тривога,

депресія, посттравматичний стресовий розлад та інше. Стрес-фактори можуть мати великий вплив на особистість піротехніків, їх поведінку та емоційний стан. Особистість піротехніків може змінюватися під впливом стресу, від надмірного скупчення до невпевненості в себе та боязні.

Умови війни можуть також викликати відчуття тривоги, страху та паніки, що можуть погіршити здатність піротехніків виконувати свої обов'язки. Посттравматичний стресовий розлад може розвиватися у піротехніків, які були свідками жахливих подій у військовому конфлікті, а таких співробітників з кожним місяцем війни стає все більше.

Одним з важливих аспектів, який допомагає піротехнікам подолати стрес-фактори, є їх підготовка. Піротехніки повинні бути добре навчені та обладнані необхідними знаннями та інструментами, щоб виконувати свої обов'язки в безпечних умовах. Але також піротехніки ДСНС повинні мати можливість та змогу отримати належну психологічну підтримку. Така підтримка має бути направлена на допомогу саперам впоратись зі стресом та зменшенням впливу основних стрес-факторів, що зумовлюють негативні психічні наслідки у піротехніків, які виконують свої професійні завдання в умовах ведення бойових дій.

Література

1. З початку війни загинули 54 рятувальника – ДСНС. Новини України та Світу. Головні і останні новини - NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/z-rochatku-viyni-zagynuli-54-ryatuvalniki-ostanni-novini-50290720.html> (дата звернення: 12.02.2023).

2. Інформація щодо діяльності піротехнічних підрозділів ДСНС. ShieldSquare Captcha. ShieldSquare Captcha. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/operatyvna-informatsiia-shchodo-roboty-pirotekhnichnykh-pidrozdiliv-dsns-ukrainy21032023> (дата звернення: 21.03.2023).

3. Колесніченко О. Модель бойової психологічної травматизації правоохоронців – учасників бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 2020. № 1-51. С. 53–60. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2019-0-1-51-53-60> (дата звернення: 30.04.2023).

4. Миронець С.М. Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / Університет цивільного захисту України. - Х., 2007.

5. Оніщенко Н.В. Основні етапи переживання психічної травми. eNUCPUIR: Головна сторінка. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3596/1/Онищенко_Н.В._PDF (дата звернення: 30.04.2023).

6. Про затвердження Порядку здійснення першочергових заходів щодо знешкодження (знищення) вибухонебезпечних предметів на території України та організації взаємодії під час їх виконання. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-23#n14> (дата звернення: 12.02.2023).

7. Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання. Н.Є. Гоцуляк / Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної

служби України (серія: педагогічні та психологічні науки).- № 1(74), 2015р.

8. Психотравма (психологічна травма): дискусійні питання медицини та психології / Ю.С. Семенова // Український науково-медичний молодіжний журнал — Спеціальний випуск № 3, Актуальні проблеми сучасної медичної психології: Матеріали V науково-практичної конференції, м. Київ, 11-12 травня 2011р.: НМУ імені О.О. Богомольця, 2011.

9. Тімченко В.О. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення Антитерористичної операції : дис. канд. психол. наук : 053. Харків, 2017.

10. Тімченко, В.О. «Стрес» і «травматичний стрес»: розбіжності у поглядах на використання ключових понять психології екстремальних ситуацій / В.О. Тімченко //Шляхи

покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.12.2015 р., м. Харків) / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків : ХНУВС, 2015.

11. Що означають масові ракетні обстріли та до чого готуватись. Прогноз експерта. Твоє Місто - твоє телебачення. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/shcho_oznachayut_masovi_raketni_obstrily_ta_do_chogo_gotuvatys_prognoz_viyskovogo_eksperta_138387.html (дата звернення: 30.04.2023).

12. Crocq M. A., Crocq L. From shell shock and war neurosis to posttraumatic stress disorder : a history of psychotraumatology. Dialogues Clin. Neurosci. 2000. Vol. 2 (1).

A. Bulaitis, Postgraduate Student

National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE STRESS FACTORS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PYROTECHNIC DIVISIONS EMPLOYEES OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE

The article provides the data on the impact of stress factors on the personality of pyrotechnicians of the State Emergency Service of Ukraine. The relevance of this topic consists in the fact that the influence of such factors negatively affects the professional activity of pyrotechnicians and affects their psychological health. Pyrotechnicians are the people who work with explosives, so their work is very dangerous and associated with a high level of stress. During the war, when pyrotechnicians usually work in extreme conditions, stress factors can increase significantly. They can influence the personality of pyrotechnicians in various aspects. One of the most obvious effects is the anxiety level increase and the risk of post-traumatic stress disorder (PTSD) developing. Stress factors can also affect the psychological state of pyrotechnicians, reducing their overall level of life satisfaction and ability to perform work. To study this topic, we conducted a pilot research on the basis of the Interregional Center for Humanitarian Demining and Rapid Response of the State Emergency Service, in which the pyrotechnicians aged 24 to 46, who were in the war zone from February 2022 to January 2023, took part. The research consisted of the "Questionnaire of social and psychological study" and the "Questionnaire of primary psychological screening".

Based on the results of the socio-psychological study questionnaire, a list of events that had a negative impact on the personalities of pyrotechnicians while performing their duties in the conditions of hostilities (seven negative phenomena) has been analyzed and formed. Based

on these results, it has become obvious that the main stress factor for the pyrotechnicians of the State Emergency Service of Ukraine, who took part in the survey, during a full-scale war is coming under fire and in general a threat to human life and health, i.e., those factors that are characterized by an immediate vital threat. According to the results of the questionnaire, the negative impact of stress factors on the activities of sappers can be also seen, and the list of stress manifestations that occurred after coming under fire or after tragic events on duty on the first day and which remain with pyrotechnicians to this day has also been analyzed. It should be noted that 12,500% of respondents still have some or other symptoms.

Thus, it can be argued that stressors can have a significant impact on the pyrotechnician's personality during wartime. It is important to provide support and assistance to pyrotechnicians in order to reduce the negative impact of these phenomena.

Keywords: explosive objects, post-traumatic stress disorder (PTSD), psychotraumatization, pyrotechnics, repeated shelling, stress factors, war.

References

1. Z pochatku viyny zahynuly 54 ryatuval'nyka – DSNS. Novyny Ukrayiny ta Svit. Holovni i ostanni novyny - NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/z-pochatku-viyni-zagynuli-54-ryatuvalniki-ostanni-novini-50290720.html> (data zvernennya: 12.02.2023). [in Ukrainian]
2. Informatsiya shchodo diyal'nosti pirotekhnichnykh pidrozdiliv DSNS. ShieldSquare Captcha. ShieldSquare Captcha. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/operatyvna-informatsiia-shchodo-roboty-pirotekhnichnykh-pidrozdiliv-dsns-ukrainy21032023> (data zvernennya: 21.03.2023). [in Ukrainian]
3. Kolesnichenko O. Model' boyovoyi psykholohichnoyi travmatyzatsiyi pravookhorontsiv – uchasnykiv boyovykh diy. Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny. 2020. № 1-51. S. 53–60. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2019-0-1-51-53-60> (data zvernennya: 30.04.2023). [in Ukrainian]
4. Myronets' S.M. Nehatyvni psykhichni stany ta reaktsiyi pratsivnykiv avariyno-ryatuval'nykh pidrozdiliv MNS Ukrayiny v umovakh nadzvychaynoyi sytuatsiyi: Avtoref. dys. kand. psykol. nauk: 19.00.09 / Universytet tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny. - KH., 2007. [in Ukrainian]
5. Onishchenko N.V. Osnovni etapy perezhyvannya psykhichnoyi travmy. eNUCPUIR: Holovna storinka. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3596/1/Onyshchenko_N.V._.PDF (data zvernennya: 30.04.2023). [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennya Poryadku zdiysnennya pershocherhovykh zakhodiv shchodo zneshkodzhennya (znyshchennya) vybukhonebezpechnykh predmetiv na terytoriyi Ukrayiny ta orhanizatsiyi vzayemodiyi pid chas yikh vykonannya. Ofitsiynyy vebportal parlamentu Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-23#n14> (data zvernennya: 12.02.2023). [in Ukrainian]
7. Psykholohichna travma: analiz ta shlyakhy yiyi podolannya. N.YE. Hotsulyak / Zbirnyk naukovykh prats' natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny (seriya: pedahohichni ta psykholohichni nauky).- № 1(74), 2015r. [in Ukrainian]
8. Psykhotravma (psykholohichna travma): dyskusiyi pytannya medytsyny ta psykholohiyi / YU.S. Semenova // Ukrayins'kyy nauково-medychnyy molodizhnyy zhurnal — Spetsial'nyy vypusk № 3, Aktual'ni problemy suchasnoyi medychnoyi psykholohiyi: Materialy V nauково-praktychnoyi konferentsiyi, m. Kyiv, 11-12 travnya

2011r.: NMU imeni O.O. Bohomol'tsya, 2011. [in Ukrainian]

9. Timchenko V.O. Psykholohichni naslidky perebuvannya ryatuval'nykiv u zoni provedennya Antyterorystychnoyi operatsiyi : dys. kand. psykhol. nauk : 053. Kharkiv, 2017. [in Ukrainian]

10. Timchenko, V.O. «Stres» i «travmatychnyy stres»: rozbizhnosti u pohlyadakh na vykorystannya klyuchovykh ponyat' psykholohiyi ekstremal'nykh sytuatsiy / V.O. Timchenko //Shlyakhy pokrashchennya systemy profesiynoyi pidhotovky pravookhorontsiv do diy v ekstremal'nykh umovakh: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (18.12.2015 r., m. Kharkiv)

/ Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. – Kharkiv : KHNUVS, 2015. [in Ukrainian]

11. Shcho oznachayut' masovi raketni obstrily ta do choho hotuvatys'. Prohnoz eksperta. Tvoye Misto - tvoye telebachennya. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/shcho_oznachayut_masovi_raketni_obstrily_ta_do_choho_gotuvatys_prohnoz_viyskovogo_eksperta_138387.html (data zvernennya: 30.04.2023). [in Ukrainian]

12. Crocq M. A., Crocq L. From shell shock and war neurosis to posttraumatic stress disorder: a history of psychotraumatology. Dialogues Clin. Neurosci. 2000. Vol. 2 (1). [in English]

Надійшла до редколегії: 06. 04.2023

Прийнята до друку: 21.04.2023